

Franci Just

Srednja poklicna in tehniška šola, Murska Sobota

UDK 811.163.6'282.4:323.1(439.111)=163.6)

UDK 821.163.6'282.4(439.111).09

Zakaj porabščina in kako dolgo še?

V prvem delu prispevka so opisani dejavniki, katerih součinkovanje je povzročilo, da je bila porabščina edina oz. prevladujoča materinščina Porabcev in jezikovni temelj njihove etnične zavesti. Drugi del prispevka predstavlja porabščino kot literarni jezik, podaja skico porabske literarne scene ter na primeru pripovedne proze Irene Barber in Francka Mukiča opisuje vlogo narodnostne in zgodovinske komponente v porabski književnosti. Prispevek se zaključuje z omembo dveh primerov, ki kažeta na jezikovno-etnične procese, ki vzbujajo resno zaskrbljenost za usodo porabščine in slovenščine v Porabju.

Porabje, porabščina, etnična/narodna zavest, porabska književnost

In the first part of the article some factors are described which have influenced the people of the Porabje region and led to the Porabje dialect being the only or prevalent native language and the language basis of their ethnic awareness. The second part of the article presents the dialect of the Porabje region as a literary language, sketches the local literary scene and, based on the example of the narrative prose by Irena Barber and Franček Mukič, describes the role of the national and historical components of the literature of the Porabje region. The article ends with a mention of two cases which point to language-ethnic processes that cause serious concern for the fate of the Porabje regional dialect and the Slovene language in the Porabje region.

Porabje region (region around the Raba River), dialect of the Porabje region, ethnic/national awareness, literature of the Porabje region

1 Uvod

Raziskovalci se strinjajo, da je bila jezikovno-kulturna komponenta odločujoč dejavnik izoblikovanja slovenske etnične in kasneje narodne/nacionalne zavesti, ki se je deklarativno izrazila v programu Zedinjene Slovenije. Od jezikovne konsolidacije sredi 19. stoletja in dokončnega izoblikovanja slovenskega knjižnega jezika pa vse do uresničitve projekta slovenskega naroda kot nacije leta 1991 je bil knjižni jezik razumljen kot edini »pravi« jezikovni reprezentant narodne/nacionalne zavesti ter tudi kot edini »ustrezni« kulturni kod. Jezikovna politika, ki je izhajala iz tega koncepta, ni bila zmeraj in povsod narodnostno spodbudna in kulturno plodna, še zlasti ne na slovenskih etničnih robovih, kjer jo je »jezikovno poenotenje tako zaposlovalo, da se je dogodila marsikakšna škoda slovenski 'parole', zlasti narečni zvrsti, posledično pa tudi slovenski identiteti.« (Nečak Lük 1997: 129) To velja tudi za Porabje. Za Porabske Slovence (v nadaljevanju Porabce) namreč njihova narečna materinščina (porabščina) ni bila samo »navadno« narečje, ampak jezikovni temelj njihove slovenske etnične zavesti,¹ uporabljajo jo na funkcijskih ravneh in v govornih položajih, ki jih drugod zaseda knjižna slovenščina (v nadaljevanju slovenščina), in je tudi literarni jezik.

1 Etnična zavest je v prispevku razumljena kot skupinska zavest, ki ne vsebuje izdelane narodne identitete »kot svojstvenega kompleksa skupnih predstav in značilnosti, s katerimi se pripadniki naroda istovetijo.« (Musek 1997: 1)

2 Iz »ogrskih Slovencev« v Prekmurce in Porabce

Ena od mnogih evropskih meja, ki razločujejo pripadnike istih etničnih skupnosti, je po 1. svetovni vojni nastala tudi na območju med Rabo in Muro. Pokrajino na skrajnem zahodu Madžarske, v kateri so kot večinsko prebivalstvo do takrat živeli »ogrski Slovenci«, je trianonska mirovna pogodba razdelila na dva dela: tisti del, ki se danes imenuje Prekmurje, je bil pridružen Kraljevini SHS in slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru, devet najsevernejših vasi pa je kljub prizadevanju jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci ostalo v okviru Madžarske in postalo Porabje, večinsko slovenski prebivalci teh vasi pa Porabci oz. slovenska manjšina na Madžarskem.

3 Dejavniki oblikovanja porabskega jezikovnega položaja in etnične zavesti

Kak se godi rabskim Slovencom? [...] Šole majo kakpa vogrske, samo navuk vere je slovenski. Ne njim je dano tisto, ka je tudi nam pod Vogrami ne bilo pa ka zdrava pamet žele: naj se deca v materinoj reči včijo! [...] Naši rabski Slovenci tudi nemajo nikši slovenski novin, ka bi njim nüdile duševno hrano. Samo slovenske molitvene knige ešče majo. (Klekl 1932: 1)

Tako je znani medvojni prekmurski duhovnik, politik in publicist Jožef Klekl st. opisal narodnostni položaj Porabcev po 13 letih njihovega manjšinskega življenja. Klekl je dobro poznal jezikovno-kulturne razmere v Porabju in je zaznal tamkajšnje negativne trende. V zapisu je izpostavil predvsem enega od dejavnikov, ki so takrat in tudi v naslednjih desetletjih vplivali na manjšinski položaj Porabcev: pomanjkljivo institucionalno podporo madžarske države, na katero je tudi pozneje letelo največ slovenskih očitkov. Toda poleg a) odnosa večinskega naroda in njegovih institucij do Porabcev so na njihov jezikovni položaj in etnično zavest vplivali še b) odnos slovenskega matičnega prostora (v nadaljevanju maticice) in njenih institucij, c) aktualni družbeno-ekonomski procesi in politično dogajanje ter č) lastna etnično-jezikovna drža.

3.1 Odnos večinskega naroda

Za odnos večinskega madžarskega naroda in njegovih institucij je bil značilen kulturni in institucionalni lingvicizem kot »sklop ideologij, struktur in praks, ki legitimira, udejanja in reproducira razporeditev oblasti in različnih virov med skupinami na podlagi etnične in jezikovne diskriminacije.« (Bernjak 2012: 104) Prvi se je manifestiral v »vedenjskem vzorcu večinskega naroda, ki je manjšinskemu jeziku pripisoval drugorazredno vrednost«, institucionalni pa je »manjšinsko materinščino marginaliziral v izobraževalnem procesu« in »izpostavljaj pomembnost usvojitve večinskega jezika« (Bernjak 2012: 104) ter omejeval druge oblike javne rabe materinščine. Temu je treba dodati še poskuse indoktrinacije Porabcev z vensko teorijo,² predvsem v letih 1919–1945, ko so porabski šolarji pri pouku materinščine imeli na voljo le stare prekmurske učbenike in edino

2 Teorija je bila politični konstrukt, izoblikovali so jo v drugi polovici 19. stoletja in je bila ideološka podpora madžarizaciji območja med Rabo in Muro, po 1. svetovni vojni so jo propagirali med prekmurskimi izseljenci v ZDA in jo širili v Porabju. Teorija je zanikala slovenstvo Prekmurcev in Porabcev in po njej naj bi bili posebna madžarska etnija, Vendi, katerih jezik naj ne bi bil slovenski, ampak poseben madžarski idiom. V novejšem času je vensko teorijo ponovno skušal oživiti Tibor Zsiga s knjigo *Muravidéktől Trianonig* (Od Pomurja do Trianona, Lendava, 1996), v kateri je zanikanje slovenskega izvora Prekmurcev in Porabcev »nadgradil« z zanikanjem slovenstva nasploh.

ново natisnjeno čitanko z zgovornim naslovom *Vend-slovenska kniga čtenja*.³ Ker so bili Porabci od matice dobesedno pozabljena skupnost, je venska teorija imela nekaj uspeha, vendar so njeno učinkovanje blažili stiki, ki so jih Porabci vzdrževali z rojaki v bližnjem Prekmurju, ter dotok pokrajinskega periodičnega tiska in knjig iz Prekmurja.

Institucionalni lingvicizem je bil najmočnejši do sedemdesetih let 20. stoletja, nato je s postopnim izboljšanjem odnosov med Jugoslavijo in Madžarsko in po sprejetju nove madžarske ustave leta 1972⁴ začel popuščati, še bolj pa po letu 1990, ko je Madžarska z ratifikacijo manjšinskega sporazuma⁵ deklarativno potrdila pripravljenost za »posodobljeno in novim evropskim razmeram prilagojeno narodnostno politiko.« (Just 2003: 136)

3.2 Odnos matice

Za odnos matice in njenih institucij je bilo značilno stopnjevanje podpore Porabcem od skoraj nične za časa prve Jugoslavije⁶ do zelo razvejane in intenzivne po osamosvojitvi Slovenije.⁷ Za časa druge Jugoslavije se je skrb matice povečevala, vendar stopnja in oblika podpore nista bili odvisni samo od njene volje, ves čas sta bili v korelaciji s stopnjo sodelovanja med Madžarsko in Jugoslavijo.

3.2.1 Pri svoji podpori Porabcem je matica nekajkrat spregledala jezikovno, kulturno in etnično specifično Porabja. Najusodnejši so bili spregledi jezikovnih in izobraževalnih »inženirjev«, ki vse do srede devetdesetih let 20. stol. niso upoštevali jezikovne razdalje med slovenščino in porabščino. Marija Bajzek Lukač, tudi sama Porabka, kot prvo napako izpostavlja odsotnost prehodnega obdobja pri uvajanju pouka slovenščine v šestdesetih letih 20. stoletja, kar je sprožilo »odpor pri starših, ki knjižne slovenščine niso razumeli in svojim otrokom niso mogli pomagati pri učenju jezika.« (Bajzek Lukač 2014: 169)

V sedemdesetih in osemdesetih letih slovenske šolske oblasti te napake niso popravile. Porabščine niso vključile v pouk slovenščine, kar bi pomagalo premostiti jezikovni »prepad« med porabščino in slovenščino. Izhajajoč iz takratne jezikovne »doktrine« kulturne superiornosti knjižne slovenščine in minornosti narečij so za nameček v Porabcih vzbujale občutek »o manjvrednosti narečja« in »prepričanje, da je knjižna slovenščina zanje tuj jezik.« (Perger 1995: 100) Nastal je svojevrsten položaj porabsko-slovenske dvojezičnosti. Takšen pristop ni mogel prispevati k jezikovno-etnični identifikaciji Porabcev s slovenstvom.

3 Izvirno: *Vend-szlovenszka kniga cstenya za I., II. i III. zlócs národne sóle* (Vendsko-slovenska čitanka za 1., 2. in 3. razred ljudske šole).

4 Nova ustava je v 62. členu manjšinam zagotavljala – prejšnja le dopuščala – »rabo maternega jezika, šole v materinem jeziku in ohranitev ter negovanje lastne kulture«.

5 Gre za Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenski narodni manjšini v Republiki Madžarski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji, ki ga je Slovenija ratificirala leta 1992, Madžarska pa leta 1994.

6 V obdobju 1919–1941 podpora matice ni preseгла nekaj diplomatskih protestov, ki so jih prosvetne oblasti poslale madžarskemu šolskemu ministrstvu, ker v praksi ni uresničevalo uredbe iz leta 1923, po kateri naj bi na treh porabskih šolah pouk določenih predmetov potekal v materinščini, in je bila materinščina le učni predmet. (Just 2003: 94)

7 Po letu 1990 se je podpora matice Porabcem opazno okrepila in se s kulturno-izobraževalnega razširila na druga področja, precejšnja so bila tudi vlaganja v infrastrukturo (npr. Slovenski kulturno-informacijski center v Monoštru in Generalni konzulat RS v Monoštru).

3.2.2 Poleg pragmatične razsežnosti porabskega jezikovnega vprašanja, tj. jezikovne razdalje med porabščino in slovenščino, se takratni slovenski jezikovni načrtovalci niso zavedali njegovih simbolnih globin, saj niso upoštevali vrednosti, ki jo je imela porabščina v jezikovni zavesti Porabcev kot izrazilo njihovega verskega čutenja in izrekanja. Janoš Kúhar, ki je v letih 1936–1987 župnikoval na Gornjem Seniku, je namreč stara prekmurska bogoslužna besedila prirejal v porabščino in ji tako dal liturgično dimenzijo oz. jo v zavesti množično in globoko vernih Porabcev zasidral kot posrednico Božje besede in kot izrazilo podzavestnih vsebin človekove transcendentnosti, kakor se je izrazil raziskovalec jezikovnih razmer v Porabju Sándor Györi-Nagy. (Bajzek Lukač 2014: 169) Lahko da je imela zadržanost verujočih Porabcev do slovenščine kdaj pa kdaj tudi ideološki predznak, ker je bila slovenščina učni predmet v šoli, ki je posredovala s krščanstvom nekompatibilne socialistične vsebine. Vendar to ni bilo odločilno. Odločilen bi bil sprejem porabščine v porabske šole, ker bi to za Porabce pomenilo tudi simbolno potrditev vrednosti njihove materinščine.

3.2.3 Manj »stresna« je bila podpora matice na kulturnem področju. Prihajala je predvsem iz bližnjega prekmurskega okolja, pri čemer je prišla do izraza iznajdljivost in samoiniciativnost Porabcem naklonjenih posameznikov in organizacij.⁸ Posledično so se izboljšale kulturne razmere, tako da sta bili porabščina in slovenščina bolje slišani in brani: zunaj zasebne sfere je bila porabščina slišna predvsem na ljudskem in šolskem odru, slovenščina pa je bila izven šole⁹ vse bolj prisotna na porabskih straneh publikacij Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem in v prvi samostojni porabski publikaciji – *Slovenskem koledarju*.

3.3 Družbeno-ekonomski procesi in politično dogajanje

3.3.1 Družbeno-ekonomske razmere v agrarnem Porabju nikoli niso bile takšne, da bi porabski skupnosti omogočale dolgotrajnejšo socialno gotovost.¹⁰ Preseljevanja v notranjost države in izseljevanja v tujino so obračala demografske kazalnike navzdol, razvojni in imigracijski tokovi so pokrajino zaobšli, bila je precej zaprta in šibko družbeno prehodna. V takšnih razmerah se tudi ni mogel izoblikovati ekonomsko in izobrazbeno močnejši ter posledično družbeno vplivnejši sloj, ki bi postal nosilec odločnejše etnično-jezikovne drže.¹¹

8 Tako npr. so gledališčniki iz Prekmurja nudili strokovno pomoč porabskim gledališkim in lutkovnim skupinam, predstavniki Pomurske založbe pa so v Porabje in na Visoko učiteljsko šolo Daniela Berzsényija v Sombotelu posredovali – nemalokrat tudi »tihotapili«, ker je bil režim na Madžarskem še zmeraj strog in restriktiven – slovenske knjige. Pomembno povezovalno vlogo je opravil tudi Mednarodni folklorni festival v Beltincih, na katerega so od leta 1970 naprej prihajale porabske folklorne in pevsko-glasbene skupine.

9 Poleg šol v Porabju so slovenščino poučevali še na Visoki učiteljski šoli Daniela Berzsényija v Sombotelu, kjer je bil leta 1974 uveden lektorat za slovenski jezik, od 1980 pa deluje tam katedra za slovenski jezik in književnost.

10 Zgovoren je podatek, da je bilo Porabje ena redkih pokrajin na Madžarskem, v kateri zaradi slabih naravnih danosti po 2. svetovni vojni ni bila izvedena kolektivizacija.

11 Porabska inteligenca so bili duhovniki in učitelji, ostali izobraženci so po 2. svetovni vojni delovali v Budimpešti v organih Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem in v uredništvih njenih publikacij. Šele v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja se je število v Porabju delujočih izobražencev povečalo.

3.3.2 Politično dogajanje, ki je imelo daljnosežne posledice in je postalo porabska kolektivna travma, je bil informbirojevski spor leta 1848, ki je zelo poslabšal odnose med Madžarsko in Jugoslavijo, Porabje obdal z železno zaveso, Porabce pa za poldrugo desetletje spremenil v *izolirano skupnost*.

3.3.3 V zadnji tretjini 20. stoletja so se družbeno-ekonomske razmere postopno izboljšale in omogočile povečano družbeno prehodnost, kar pa je pospešilo procese asimilacije, ki jih je prejšnja zaprtost zavirala.

3.4 Narodnostna drža Porabcev

Za neugoden narodnostni položaj Porabcev niso bili vselej krivi samo »drugi«. Zaradi narodnostne pasivnosti in pomanjkljive jezikovne lojalnosti večkrat niso izkoristili možnosti, ki jih je dajala madžarska zakonodaja, in tudi do prizadevanj matice, četudi so bila kdaj napačna, so bili preveč nezaupljivi. Če je takšno držo v preteklosti mogoče opravičiti z ekonomsko, izobrazbeno in politično šibkostjo skupnosti ter posledično z jezikovno-etnično nesamozavestnostjo, pa je nikakor ni mogoče danes, ko npr. ni bila ustrezno izkoriščena pravica iz Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin,¹² po katerem bi »na utrditev položaja slovenščine z manjšinskim statusom lahko vplivala državna slovenska samouprava, če bi pri zaposlovanju kot pogoj predvidevala znanje manjšinskega jezika oziroma dvojezičnost delojemalcev v javnih državnih in manjšinskih institucijah.« (Bernjak 2012: 106)

Součinkovanje opisanih štirih dejavnikov v »porabski zgodovini« je povzročilo, da je bila porabščina edina oz. prevladujoča materinščina Porabcev in da se niso mogli povsem identificirati s slovenstvom.

4 Iz pozabljene in izolirane v aktivno skupnost

Po spremembi družbenega sistema na Madžarskem, ko se je družbeni prostor v devetdesetih letih demokratiziral, se je družbena dejavnost Porabcev razmahnila, izkoristili so kar nekaj možnosti, ki jih je ponudil zgodovinski trenutek, in postali *aktivna skupnost*. V njeni javni sferi je dobila zagon tudi porabščina, ki s spremenjeno slovensko jezikovno politiko ni bila več »stigmatizirana«. V slovenskem jezikovnem prostoru se je namreč začela mehčati pozicija slovenščine kot edinega legitimnega kulturnega in narodotvornega koda in slovenska »jezikovna oblast« je legitimirala partnerstvo slovenščine in porabščine.¹³ Slednja je svojo izrazno moč in domet jezikovnega repertoarja pokazala predvsem na kulturnem in medijskem področju. V besedilih za porabske gledališke skupine in v porabski književnosti pa je postala tudi literarni jezik.

¹² S tem zakonom je slovenščina kot manjšinski jezik dobila status enakopravnega jezika in pravico do javne rabe na zahtevo manjšinske samouprave.

¹³ Primer takšnega partnerstva so prispevki v tedniku *Porabje* in *Slovenskem/Porabskem koledarju*, ki so pisani v slovenščini in porabščini. Podobno so jezikovno zasnovane knjige v knjižni zbirki Med Rabo in Muro, ki je prvenstveno namenjena Porabcem.

5 Porabska literarna ustvarjalnost

Začetki izvirne porabske leposlovne ustvarjalnosti – nastajala je v porabščini in slovenščini – so povezani s kulturno prebuditvijo Porabcev v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja. Besedila za porabski šolski in ljudski oder so bila pisana v porabščini, leposlovna besedila v *Narodnem kalendaru* (v nadaljevanju NK) in *Narodnih novinah* (v nadaljevanju NN)¹⁴ pa v slovenščini.

5.1 Literarna ustvarjalnost v slovenščini

Začetek porabske književnosti predstavljajo leposlovna besedila Irene Barber in Francka Mukiča, objavljena v NN leta 1973 (Mukič) in leta 1976 (Barberjeva in Mukič). Mukič je z literarno ustvarjalnostjo nadaljeval tudi po teh objavah, njegovo osrednje literarno delo v tem obdobju je povest *Poteptani češnjevi cvetovi*. Objavljena je bila na začetku njegove knjige *Slovensko Porabje*, ki je izšla leta 1982 v Sloveniji pri Mohorjevi družbi. Po daljšem literarnem premoru, ko se je posvetil publicističnemu in jezikoslovnemu delu, je napisal romana *Črnošolec* (2007) in *Strgane korenine* (2011), s katerima je Porabje vrisal v slovenski literarni zemljevid.

5.2 Literarna ustvarjalnost v porabščini

5.2.1 Na porabski kulturni sceni je *gledališka dejavnost* tako usidrana, da si je brez nje pravzaprav ni mogoče zamišljati. Kakor je naraščala gledališka večšina porabskih gledaliških skupin, tako se je stopnjevala tudi leposlovna zahtevnost dramskih besedil zanje in v zadnjih dveh desetletjih jih je nastalo nekaj, ki bi jih sestavljavec morebitne antologije slovenske narečne dramatike brez oklevanja uvrstil vanjo.

5.2.2 Odras večplastnih ustvarjalnih energij v Porabcih so preprosta *leposlovna besedila porabskih »bukovnikov«*, ki jih objavljata tednik *Porabje* in *Slovenski koledar* (od 2010 Porabski koledar). Med porabskimi »bukovniki« izstopa po pripovedni veščini **Karel Holec** s kratkimi, humorno obarvanimi zgodbami o ljudeh iz najmanjše porabske vasice Andovci. V njih se osredotoča na drobne vsakodnevne pripetljaje v tem vaškem mikrokozmosu, posebneže, ki jih sprožajo, pa slika »z rahlo distanco in humorjem«, tako da so njegove pripovedi (leta 2003 so izšle v knjigi *Andovske prpovejsti/Andovske zgodbe*) »svojevrstne porabske značajevke.« (Just 2009: 172)

5.2.3 Literarno-estetsko najprepričljivejši del literarne ustvarjalnosti v porabščini je *pripovedna proza* Irene Barber in Francka Mukiča.

Irena Barber, ki je pisala tudi besedila za porabske gledališke skupine, je glavino svojih porabskih kratkih zgodb ustvarila in objavila po letu 1990. V njih v realistični pripovedni tehniki tematizira razmerja in razmere v sodobni porabski družini, slika porabskega kmeta v njegovem vztrajanju na zemlji in upodablja srečevanje porabskega človeka z urbanim okoljem. Njene zgodbe so izšle v knjigah *Trnova paut* (1993) in *Življenje je kratko* (1998).

¹⁴ To sta bili publikaciji Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem, v katero so bili Porabci vključeni do leta 1990.

Francek Mukič je svoja zgodovinska romana *Črnošolec* in *Strgane korenine* še pred natisom v slovenščini izdal v porabščini pod naslovom *Garaboncijaš* (2005) in *Vtrgnjene korenjé* (2010). V obeh tematizira informbirojevski čas, ki se je v porabsko kolektivno zavest vtisnil kot čas groze in strahu. V *Garaboncijašu* pripoveduje o likvidaciji porabskega mladeniča (ozadje zgodbe je resnično), ki je sodeloval s slovensko tajno službo, morda kot dvojni agent tudi z madžarsko. Roman *Vtrgnjene korenjé* pa se snovno navezuje na deportacije Porabcev v gulage na začetku petdesetih let 20. stoletja in pripoveduje o usodi deportiranca, ki si po tridesetih letih upa spregovoriti o dogodkih, o katerih se je smelo samo molčati, in išče okruške sveta, iz katerega je bil izgnan.

Slovenska in porabska različica romanov nista vsebinsko identični. Avtor je namreč pripovedno dogajanje v porabskih različicah razporedil tako, da je z emocionalno poudarjeno naracijo izpostavil motive in teme, s katerimi je ciljnal na porabske bralce. Poleg folklorne sta takšni opazni »porabski prvini« zgodovinska in narodnostna.

5.3 Narodnostno in zgodovinsko v porabski pripovedi

5.3.1 Zgodovinska snovna komponenta je ena najopaznejših značilnosti porabske pripovedi. Irena Barber v svoje zgodbe pogosto vključuje zgodovinske dogodke, najpogosteje t. i. madžarsko revolucijo leta 1956 in z njo povezano usodo Porabcev, ki so takrat pobegnili v tujino. Mukič v svojih romanih ne skriva intence po »historizaciji« pripovedi in zgodovinske dogodke vključuje na način, kakor da bi želel iz skritih plasti porabskega kolektivnega spomina izluščiti travmatične zgodovinske dogodke ter jih vključiti v osnovno pripovedno dogajanje svojih dveh romanov.

»Zgodovinskost« porabske pripovedne proze je mogoče razložiti z odsotnostjo drugih družbenih diskurzov, ki bi artikulirali porabske kolektivne travme,¹⁵ tako da je porabska pripoved »nadomestilo za nenapisano porabsko zgodovino.« (Just 2009: 174)

5.3.2 Narodnostna tematika je najpogostejša v pripovedništvu Francka Mukiča. Avtor jo v pripoved vključuje na ravni pogovora pripovednih oseb o narodnostnih vprašanjih in kot pripovedovalčevo refleksijo o njih. Mestoma je narodnostno tudi eksplicitno izpostavljeno in dobi vlogo etničnega »poduka«, kot npr. na začetku romana *Garaboncijaš*, ko pisatelj izpostavi etnično istovetnost prebivalcev s te in one strani državne meje:

Na drugi strani granice so vesnice na Goričkom: Dolenci, Čepinci, Martinje, Trdkova. Ranč takše slovenske vesi, kak so Števanovci, Andovci, Verica, Sakalauci ali Gorenji Sinik. Lidge so stau pa stau lejt živeli na bajdovm tali zdajšnje meje v najvejšom meri pod koronov svetoga Števana. Vsi vküper so bili Slovenci na Vogrskom ... (Mukič 2005)

5.4 Pomen literarne ustvarjalnosti v porabščini

Dramska besedila v porabščini so vrec, iz katerega se napajata porabski ljudski in šolski oder, ki sta ob folklornih in pevsko-glasbenih skupinah generator kulturnega življenja v Porabju. Leposlovna besedila porabskih »bukovnikov« so odraz pestrosti porabske kulturne scene, objava

¹⁵ Deportacije Porabcev v gulage npr. so bile znanstveno obravnavane po izidu Mukičevega romana.

teh besedil daje njihovim avtorjem občutek vključenosti v porabsko kulturno dogajanje. Irena Barber, Karel Holec in Francek Mukič pa so s svojo pripovedno prozo ne le poživili porabsko literarno sceno, ampak so znatno prispevali h kreptivi kulturne in simbolne moči porabščine. Pripovedi I. Barber predstavljajo opazno »žensko smer« v sodobni slovenski narečni književnosti, Mukič pa je z *Garaboncijašem* in *Vtrgnjenim korenjém* vanjo vnesel najvišje standarde, saj je izjemno ustvarjalno izkoristil estetske potenciale porabščine.

6. Labodji spev porabščine in izgubljeni etnični kompas?

6.1

Leta 2006 je tednik *Porabje* uvedel rubriko Mladi Porabci, mlade Porabke, v kateri je predstavljal »mlade dekle, mlade podje, steri so tak v srce kak pri geziki pravi Porabski Slovenci«. ¹⁶ Te rubrike v tedniku že dolgo ni več, ker tudi potencialnih intervjuvancev ni več. Ko je namreč porabščina v minulih dveh desetletjih in pol doživljala razcvet na medijskem in kulturnem področju, je hkrati iz leta v leto upadalo število tistih njenih govorcev, ki naj bi v naslednjih desetletjih postali njeni nosilci – mladih. Že sociolingvistične raziskave, opravljene na začetku devetdesetih let 20. stoletja, so opozorile na »tendenco opuščanja rabe slovenskega jezika ob rastočem vključevanju madžarščine.« (Nečak Lük 1996: 240) Toda če je takrat še bilo več tistih anketirancev, ki so bolje obvladali porabščino kot slovenščino (Nečak Lük 1996: 239), novejša raziskave neizprosno kažejo, da se porabska skupnost asimilira, da zaradi pretrgane medgeneracijske jezikovne kontinuitete v porabskih družinah in zaradi spremenjenih gospodarsko-demografskih okoliščin upada njena etnolingvistična vitalnost, da med mladimi Porabci »slovenski jezik v Porabju izgublja 'vrednost'« (Medvešek 2005: 62) in da je »mlajša generacija pogosto poljezična v jeziku manjšine ali povsem enojezična v jeziku večine« (Bernjak 2008: 51) oz. da v Porabju »mladi narečja ne govorijo več.« (Tivadar 2012: 138)

6.2

Ko so porabski pisatelji dokazali izrazno moč »domanje rejči«, kakor Porabci radi rečejo svoji materinščini, je duhovnik Ferenc Merkli, po rodu Porabec, ¹⁷ leta 2011 v madžarščino prevedel knjigo Lojzeta Kozarja st. *Premakljivi svečnik*. Prevod je namenil – Porabcem. Svoje prevodno dejanje je utemeljil z oceno, da Porabci – ne razumejo slovenščine. ¹⁸ Merkli je ne samo pozabil, da je npr. 4. julija 2010 v števanovski cerkvi pridigal v (narečno obarvani) slovenščini, ¹⁹ ampak se je odrekel možnosti, da bi najstarejšim porabskim naslovnikom Kozarjeve knjige, ki so »pretežno enojezični v manjšinski materinščini«, in starejši generaciji, ki je »dominantno dvojezična v jeziku manjšine« (Bernjak 2008: 51), namenil prevod v porabščino.

¹⁶ Tako je v uvodniku v rubriko 1. junija 2006 zapisala Klara Fodor.

¹⁷ Merkli je v letih 2001–2010 župnikoval na Gornjem Seniku. Ko je bil leta 1910 premeščen, so porabske narodnostne institucije, Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu idr. organizacije v Sloveniji sprožile široko »reševalno akcijo« za »našega slovenskega župnika« v Porabju.

¹⁸ »Davnik sem že znau, ka so tau sploj lejpe knige, našo porabsko lüstvo pa je nede moglo prešteti, ka žmetno razmejo knjižno rejč.« (*Porabje*, 16. februar 2012: 3)

¹⁹ Pridigo je prenašal *Radio Ognjišče* (https://hozana.si/pridige.php?filter=Ognjisce_Ferenc_Merkli).

Oba primera priključujeta v misel verze, ki jih je zapisal že omenjeni Jožef Klekl st. v dialoški pesmi *Mūra svojoj sestrici Rabi* leta 1929 ob prvi »porabski desetletnici«. ²⁰

Národnoj je zróčen smrti
pri Monoštri rod slovénski.
Njégov smrtni znoj me káli,
záto mótni so mi váli.

Kljub številnim porabskim preizkušnjam se v naslednjih sedmih desetletjih Kleklova »napoved« ni uresničila in smo lahko te verze razumeli kot pesniško hiperbolo. Danes jih ne moremo več brati kot lirsko pretiravanje. Asimilacijski procesi, usihanje etnolingvistične vitalnosti porabske skupnosti in izgubljeni etnični kompas njenih dušnih pastirjev se zdijo kot uresničitev Kleklove temne pesniške vizije.

Literatura

- BAJZEK LUKAČ, Marija, 2014: Priložnosti za slovenščino na Madžarskem. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 165–169.
- BERNJAK, Elizabeta, 2008: Opuščanje manjšinske materinščine in identitete v dvojezičnih skupnostih ob slovensko-madžarski meji. Mitja Slavinec (ur.): *Zgodovinska identiteta sveta ob Muri*. Murska Sobota: Pomurska akademsko znanstvena unija. 50–53.
- BERNJAK, Elizabeta, 2012: Etnolingvistična revitalizacija slovenske manjšine na Madžarskem. *Anali PAZU* 2/12. 103–107.
- JUST, Franci, 2003: *Besede iz Porabja, besede za Porabje. Pregled slovstva pri porabskih Slovencih*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- JUST, Franci, 2009: Zatišja in stišja porabskega literarnega mikrokozmosa. Irena Novak Popov (ur.): *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 164–178.
- KLEKL, Jožef st., 1932: Rabski Slovenci. *Novine* 19/17 (24. april 1932). 1.
- MEDVEŠEK, Mojca, 2005: Primerjalna analiza vitalnosti – produkcije, reprodukcije, transformacije – etničnih skupnosti na narodnostno mešanih območjih ob slovenski meji. Študija primerov: Lendava, Slovenska Istra, Monošter, Železna Kapla – Bela. *Razprave in gradivo* 47. 42–67.
- MUSEK, Janek, 1997: Psihološke vrvine narodne identitete in analiza slovenske samopodobe. Dušan Nečak (ur.): *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 1–29.
- NEČAK LÜK, Albina, 1996: Slovenski jezik v Porabju. Jože Vugrinec, Miklós Takács (ur.): *Sodelovanje ob meji/ Együttműködés a határ mentén*. Murska Sobota: Pokrajinska in študijska knjižnica; Sombotel: Županijska knjižnica Daniel Berzsenyi. 233–245.
- NEČAK LÜK, Albina, 1997: Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. Dušan Nečak (ur.): *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 117–132.
- PERGER, Valerija: Položaj slovenskega jezika kot materinščine pri Porabskih Slovencih na Madžarskem. *Uporabno jezikoslovje* 2/4. 94–104.
- TIVADAR, Hotimir: Slovanskost, slovenskost med Rabo in Muro v 3. tisočletju s pogledom v preteklost. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pally (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 135–142.

²⁰ Pesem je bila objavljena v tedniku *Novine* 18. avgusta 1929. Zasnovana je kot dialog med reko Muro in reko Rabo, ki obupano odgovarja na vprašanje, zakaj so njeni valovi motni.